

To svenske indskrifter, Rävsaal og Skee, kan minde om de tidlige danske stenindskrifter, men er ikke sikre eksempler på anvendelse af den tidlige 16tegnets futhark (jf. K. M. Nielsen 1981, s. 113 m. henv. visn.).

Carl Jørgen Nielsen

Oksby-hjortetak. En ny runeindskrift og et hidtil ukendt mandsnavn.

Et af de seneste runefund i Danmark har en ejendommelig fundhistorie. Det er en lille smukt forarbejdet genstand af hjortetak, som i april 1989 blev fundet skyllet i land på Hvidbjerg strand i Blåvand kommune i Oksby sogn. Finderen indleverede den til Esbjerg museum, hvorfra den gik videre til Nationalmuseet. Den er som alle runegenstande danefæ.

Takken måler ca. $13 \times 2,5 \times 1,8$ cm., den er lige afskåret i den ene ende, afrundet i den anden, der er smallere (1,5 cm), stykket er imidlertid bredest på midten. Takken er savet igennem, så den er flad og glat på den ene side, mens de tre andre sider – to smalle sideflader og en hvælvet overside – er dækket af et mønster af tætsiddende, smukt og præcist udførte koncentriske cirkler i fem rækker. På midten af stykket er der boret et hul tværs igennem, med en diameter på 5-7 mm, størst på den glatte side. Hullet sidder midt i den midterste række af cirkler, og der findes en mørkfarvning omkring det.

Runeindskriften er anbragt på en glat flade for enden af den ene af de tre cirkelrækker på oversiden. Det er tydeligt, at cirkelmønsteret var lavet, før runerne blev ristet, der var ikke megen plads til overs til de syv runer, et indledningstegn, et topunkts-skilletegn og muligvis et lille afsluttende punkt, de to sidste runer er således kun halvt så høje (3 mm) som de første. Overfladens struktur og præget af slid gør det vanskeligt at afgøre, om det sidste punkt er tilsligtet, men det ligner skilletegnets punkter. I så fald tyder det på, at indskriften er fuldstændig.

Takken synes mest slidt i den spidse ende med runerne; det kunne se ud, som om man har holdt den ind i hånden i et overhåndsgreb, men det er vanskeligt at afgøre, hvad den har været brugt til. Den ligner nærmest et håndtag til et lille redskab; men man har også gættet på, at den kunne være et lille hammerhoved. Gennemboringen er så lille i diameter, at der ikke kan have siddet en tyk stok, det kan derfor ikke have været fx. et krykkehåndtag, som man har foreslået for den såkaldte Klim-taks vedkommende (Liebgott 1975, s. 10-15). Den tak med runer, der er fundet i Skarp-Salling, har kun hul på den ene side og opfattes som et håndtag (DR 141), og Kalundborg-takken med en latinsk runeindskrift har intet hul (Holleufer og Stoklund 1985, s. 4-7, Stoklund 1987, s. 195-198).

Indskriften kan gengives:

× t u l k r : r i :

Den sidste rune må betegnes som lidt usikker, den næstsidste må være *r*, den øverste del af bistaven med det karakteristiske knæk ses tydeligt, skønt nærste del er skadet.

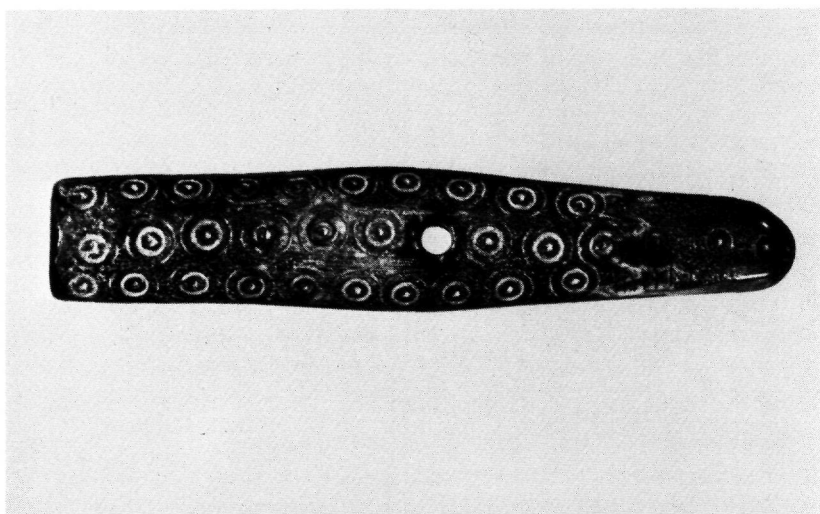

Fig. 1. Den smukt forarbejdede hjortetak fra Oksby, 13 × 2,5 × 1,8 cm. Nationalmuseet fot.

Man bemærker den ensidige t-rune, som tyder på, at indskriften er middelalderlig. Den kan dog også opfattes som en kortkvistrune, og i så fald kan indskriften være fra vikingetid og eventuelt norsk (eller svensk). Der er brugt *r*, *ᚱ*, *i* *tulkr*, ikke *R*, *ᚱ*; dette er karakteristisk for middelalderindskrifterne generelt; men der sker i norsk en særlig tidlig udvikling og brug af *r* for *R*, derfor må fx. Elisenhof kammen, som arkæologisk dateres så tidligt som til 800-tallet, med kortkvistruneindskriften *kᚾbr*, *kᚾmbr*, »kam«, anses for at være norsk (Moltke 1985, s. 370, 371, 389; Nielsen 1983, s. 3). Det er vanskeligt at vide, hvor Oksby-takken kommer fra, ligesom der ikke er sikre holdepunkter for en bestemmelse til vikingetid eller middelalder, skønt middelalderdateringen formentlig er den mest sandsynlige, bl.a. på grund af det lille begyndelseskryds.

Opdelingen med et skilletegn efter rune 5 gør det sandsynligt, at *tulkr* er et mandsnavn i nominativ efterfulgt af et verbum, *ri* for *risti* (eller *rist*), »ristede«. Det er nærliggende at sammenligne med en nyfundet middelalderindskrift på en sandstenskvader fra Fjelie kirke i Skåne med indskriften: *olaf:ri*, »Olaf ri-(stede)« (Stoklund 1990). Det kan være et tegn på indskriftens ælde, at nominativs-endelsen er bevaret i *tulkr* modsat *olaf*, men behøver ikke at være det, da nominativs-*r* (gerne uden støttevokal) meget ofte ses i mandsnavne i middelalderens runeindskrifter, skønt den endelsesløse form i navneordene i øvrigt dominerer i de maskuline a-, i- og u-stammer, fx. i det ældste håndskrift af Skånske Lov, B 74, fra o. 1250 (Bjerrum 1966, s. 7 m. henvisninger, 33-36).

↑ ᚱ ᚱ ᚱ ᚱ kan opfattes som *Tulkr*; men det er som nævnt vanskeligt at datere Oksby-indskriften. Hvis det er en tidlig indskrift (fra vikingetid eller begyndende middelalder), er det muligt at tolke det som *Dolgr*, *Dolkr* (mens *Tolgr*,

Fig. 2. Indskriften, $\times t u l k r : r i ;$. Runerne er 3-6 mm høje. Nationalmuseet fot.

Dylgr, Dølgr næppe er realistiske muligheder). *Dolgr* findes i vestnordisk som dværgenavn o. lg., det kan betegne 'fjende' og 'Væsener, der ere af anden Natur eller føre en anden Tilværelse end de almindelige Menneskers' – djævl, trolde, gengangere (Fritzner 1886, s. 249), jf. *dolg*, 'fjendskab, kamp' og sammensætninger. En anden mulighed kunne måske være at knytte til personbetegnelsen *dolk*, som i ældre dansk og norsk kan betegne en 'klodset eller ubehøvlet person', 'klump, klodset, doven person', vi kender det stadig i sammensætningen *ædedolk* (ODS 1921, s. 845, Nielsen 1966, s. 472). Det kunne muligvis tænkes som personnavn. Af ukendt oprindelse er den forældede betegnelse for strandhøjlen, *dolk* eller *dolke*, mens *dolk* (= kniv) synes at være et sent lån.

Da Oksby-indskriften snarest er en middelalderindskrift, er *Tulkr* dog den mest sandsynlige transkription. Det er ganske vist ukendt som personnavn i dansk; men det er muligt at knytte det til kendt ordstof. Nydansk *tolk* er en nærliggende mulighed, det er et låneord (fra slavisk); men der er lidt uenighed om, hvornår det kom ind i sproget, det findes i oldislandsk-oldnorsk i formen *tulkr*, som kan betegne 'tolk, mellemmand, talsmand' (jf. Fritzner 1896, s. 729); men i dansk og svensk synes o-formen at dominere. Da de danske middelalder-runeindskrifter i reglen skelner mellem ᚠ , *o*, og ᚢ , *u*, ville man for så vidt vente, at o-runen var brugt.

En anden, måske mere sandsynlig mulighed, er at knytte navnet til måleredskabet, en *tolk*, som ganske vist i ODS anses for at være et ret sent hollandsk

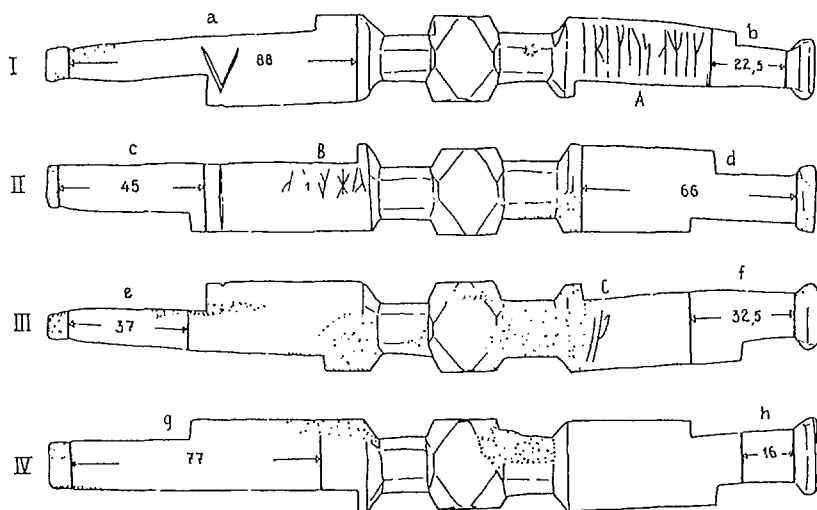

Fig. 3. Den svenske runolog Elisabeth Svärdströms tegning af det redskab, hun mener er en tolk (Vg 240). Den er 23,6 lang og 2,8 bred, fundet i Lödöse og dateret til o. 1300. Den bærer indskrifterne *erikus a mik* og *gihorþ*. Her gengivet efter Fig. 355 i Sveriges Runinskrifter V. Västergötlands Runinskrifter I.

lån (1948, sp. 133); men som af andre forskere anses for at være et arveord. Senest har Svante Strandberg beskæftiget sig hermed, idet han har påvist et hidtil ukendt mansnavn, **Tolke*, i middelalderlige stednavne som *Tolkathorp* i Småland, *Tolkæbol* i Skåne og et senere overleveret *Tolkatorp* i Södermanland (Strandberg 1989, – jeg vil gerne takke Lena Peterson og Svante Strandberg for henvisning hertil). Skønt Strandberg er tilbøjelig til at opfatte **Tolke* som en hypokoristisk dannelse til et sammensat navn med *Thor-* som førsteled, overvejer han både stillingsbetegnelsen, *tolk*, som er belagt som tilnavn (s. 375, 378) og måleredskabet, (samt fuglenavnet, *tolk*, for 'rødben' i svensk og dialektalt i dansk, der dog anses for mindre sandsynligt, det sammenstilles i ODS med et oprindeligt *ve-stolk*, oldn. *stelkr* (1948, sp. 134)).

Strandberg regner med muligheden af et gammelt hjemligt ord, ældre fornsvensk **tulker*, **tolker* – urnordisk **tulkaR*, **tolkaR* med betydningen 'pind, kæp' o.lg. (s. 377, 379), samtidig med at *tolk* i mere speciel, faglig betydning kan være indlånt senere. Som det fremgår hos Strandberg, synes der at være en vis spredning både med hensyn til, hvad det er for et redskab, og hvad det bruges til: fx. 'kile, tommestok, målepind, lille cylinder' eller 'prøvedorn'. Det kan tilføjes, at Elisabeth Svärdström har formodet, at et runefund fra Lödöse (med indskriften: *erikus a mik* og *gihorþ*. . »E. ejer mig« og »gjord«) er en tolk, »ett icke ställbart måtverktyg för kontroll av arbetsstyckets mått«, brugt til afsætte mål på fx. remme eller tøndestaver. Genstanden er arkæologisk dateret til o.

1300, den er 23,6 lang, 2,8 bred med forskellige indskæringer. Et lignende redskab er fundet i Ribe (Svårdström 1964, 1965, 1970, s. 450-452, 1982, s. 8-11).

Det er næppe muligt at opfatte selve Oksby-takken som en tolk, – også det, at der står *ri*, »ristede« (?), efter *tulkr* gør, at der ikke kan være tale om en genstand, der nævner sig selv, (som er en ret almindelig indskrifttype). *Tulkr* må være et personnavn. Det er imidlertid nærliggende, at dette 'tolk' har kunnet bruges som personbetegnelse – Strandberg nævner et eksempel fra 1600-tallet, *en lÿten tolck* (s. 379), og det er sandsynligt, at det har kunnet blive et navn. *Tolk* i betydningen 'pind, målepind, kæp' og lignende, synes at have både o- og u-former, derfor forekommer sammenstillingen af *Tulkr* hermed mere sandsynlig end med stillings-, personbetegnelsen, hvor o-formerne synes at dominere i østnordisk. Det er muligt, at også **Tolke* hører hjemme i denne sammenhæng, navneformen (*in*) *tolkathorpe* (fra perioden 1351-1378, Strandberg s. 375 m. henvisn.) med *th-* for oprindeligt /þ/ i *thorpe* : *t-* i *tolka* kunne måske tale mod at aflede **Tolke* af en *Thor*-sammensætning, som Strandberg foretrækker.

Det er som nævnt vanskeligt at datere Oksby-takken ud fra andet end runologiske kriterier. Det er mest sandsynligt, at det er en middelalder-indskrift:

× t u l k r : r i : »Tulkr ri(stede)«

Dermed har vi fået belæg på et i Danmark hidtil ukendt mansnavn, som måske kan sættes i forbindelse med redskabsnavnet, *tolk*. Ordet er i så fald ældre i dansk end antaget i ODS (1948, sp. 133) og har haft en mere oprindelig, generel betydning: 'kæp, pind, målepind', som også kan have været brugt om et redskab som det, der er fundet i Lödöse og Ribe.

Litteratur

- Bjerrum, Anders 1966. *Grammatik over Skånske Lov efter B 74*. København. DR. *Danmarks Runeindskrifter I-II*, udg. af Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. København 1941-42.
- Fritzner, Johan 1886-96. *Ordbog over det gamle norske sprog² I-III*. Kristiania. IV ved Finn Hødnebo. Oslo 1972.
- Holleufer, Lars og Stoklund, Marie 1985. Runegåde. *Skalk* 1985 Nr. 3, s. 4-7. Højbjerg.
- Liebgott, Niels-Knud 1975. Ornamentalt tilbageblik. *Skalk* 1975 Nr. 5, s. 10-15. Højbjerg.
- Moltke, Erik 1985. *Runes and Their Origin, Denmark and Elsewhere*. København.
- Nielsen, Karl Martin 1983. To runologiske bidrag. II. Älleköpinge runesten. *Arkiv för nordisk filologi* 98, s. 1-3, Lund.
- Nielsen, Niels Åge 1966. *Dansk Etymologisk Ordbog¹* København.
- ODS. *Ordbog over det danske Sprog I-XXVIII*. København 1919-56.

- Stoklund, Marie 1987. Runefund. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1986*, s. 189-211. København.
- 1990. Runfynd 1988. *Fornvännen* 85. 1990, i trykken. Stockholm.
- Strandberg, Svante 1989. Mansnamnet **Tolke*. *Studia onomastica. Festskrift till Thorsten Andersson den 23 februari 1989*. s. 375-382, Stockholm.
- Svärdström, Elisabeth 1964. Erik tunnbindares tolk. *Fornvännen* 59, s. 115-128. Stockholm.
- 1965. Medeltida måttolkar. Ett nytt belägg. *Fornvännen* 60, s. 80-82. Stockholm.
- 1970. *Sveriges runinskrifter V. Västergötlands runinskrifter I*, H. 5. Stockholm.
- 1982. *Runfynden i Gamla Lödöse. Lödöse – vest-svensk medeltidsstad IV: 5*. KVHAA Stockholm.

Marie Stoklund

Om ubetydeligheder

I indledningen til sin udgave af Charlotte Dorothea Biehls *Mit ubetydelige Levnets Løb* skriver Marianne Alenius: »Kender man bare lidt til dansk kulturliv i anden halvdel af det 18. århundrede, er man stødt på hendes navn og må studse over at se det knyttet til den beskedne titel »Mit ubetydelige Levnets Løb«. Kender man også noget til Biehls egne skrifter, gætter man på, at titlen ikke skal tages for pålydende«. ¹

Da udgaven vistnok i øvrigt ikke indeholder noget forsøg på at fortolke værkets titel, kunne man her gøre sig et par overvejelser desangående. Sagen er nemlig formentlig den, at Biehl med den valgte titel ikke bare gennemfører et koket og dobbeltydigt spil imellem selvfølelse og ydmyghed, men at hun ved valget af titel leger med på en gammel leg, som er af central betydning for selve genrebestemmelsen af hendes erindringsværk – og for dets tilhørsforhold til en bestemt litterær periode.

Som man vil vide, er værket skrevet til og tilegnet forfatterens mange år yngre ven, hofmarchal Johan Bülow, det har karakter af et langt brev til ham, og det indledes med et tilegnelsesdigt, der lyder således:

Dit Ønske er en Lov for mig,
Naar Venskabs blide Stemme byder,
Mit ømme Hjerter villig Lyder,
I Barmen slaar det kun for Dig.

Forunderlige Hændelser,
Som Siel og Hjerter heftig rører,
Og snart til Graad, snart Rædsel fører,
Maae du ei tro at finde her.